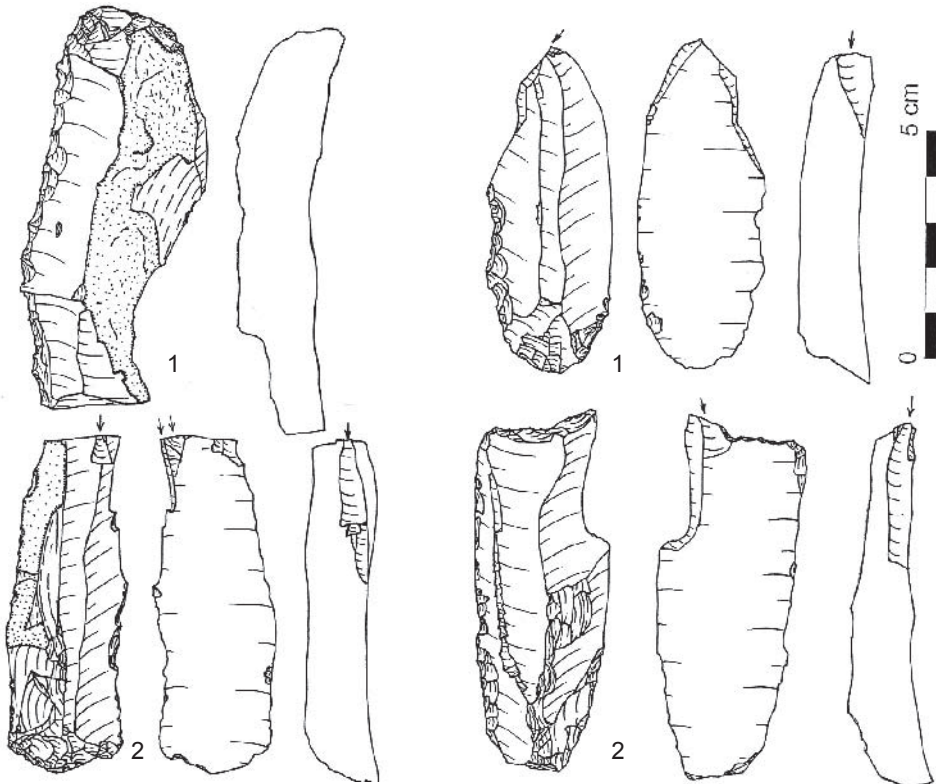

MLADOGRAVETTIENSKE NÁLEZY Z BANKY - KOPANICE ZO SÚKROMNEJ ZBIERKY

DUŠAN THURZO

V roku 2006 získal autor na zdokumentovanie súbor mladopaleolitickej štiepanej industrie zo sídliska Banka - Kopanica (syn. Horné farské role, Chrašť). V katastri obce sa nachádza asi desiatka polôh s nálezmi z mladého, ale aj stredného paleolitu. Sídlisko v Banke - Kopanici je pozoruhodné množstvom štiepanej industrie, ktorá sa tu našla. Lokalita sa nachádza v severnej časti obce Banka, na masívnom sprašovom chrbte s klesajúcou tendenciou smerom do Vážskeho údolia. Osídlenie je koncentrované na temene chrbta, pôvodné sídliskové objekty boli situované v sérii za sebou, v smere klesania svahu. Nálezy údajne pochádzajú zo zbierky Ladislava Ď. z Piešťan, od ktorého sa dostali k súčasnému majiteľovi. Ladislav Ď. realizoval v deväťdesiatych rokoch minulého storočia zbery a výkopové práce na viacerých mladopaleolitických sídliskách v katastri obce Banka, z ktorých získal dnes už nezistiteľné množstvo štiepanej industrie a sprievodných

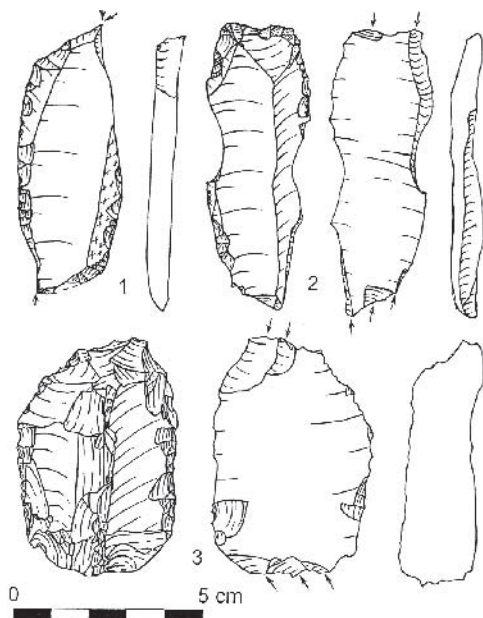

Obr. 1 Banka - Kopanica. Štiepaná industria

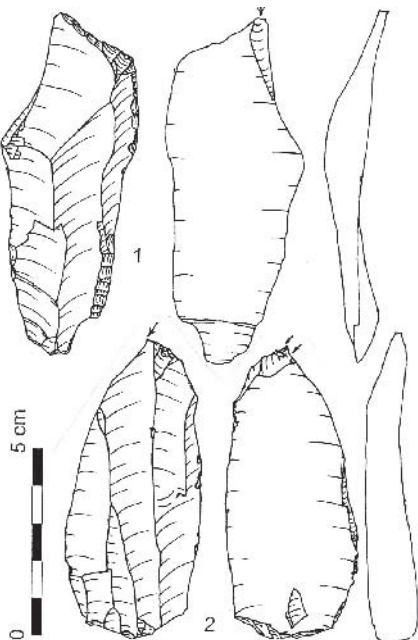
Obr. 2 Banka - Kopanica. Štiepaná industria

nálezov, čím lokality ireverzibilne poškodil (Kozłowski 2000, 121). Najväčšie množstvo nálezov pochádza zo sídliska v polohe Kopanica, kde nasledovne prebehol aj archeologický výskum (Kozłowski ed. 2000, 121), ktorý zväčša narazil už len na prekopané vrstvy. Publikované boli aj povrchové nálezy zo zbierky A. Pavlecha (Kozłowski ed. 2000, 73), u ktorých sa udáva nálezisko Banka - Kopanice. Pri nálezoch získaných archeologickým výskumom je udávané nálezisko „Horné farské role“, a to napriek tomu, že ide o tú istú lokalitu a oba súbory boli publikované v tej istej monografii! Na túto skutočnosť nejstvue uspokojivé vysvetlenie.

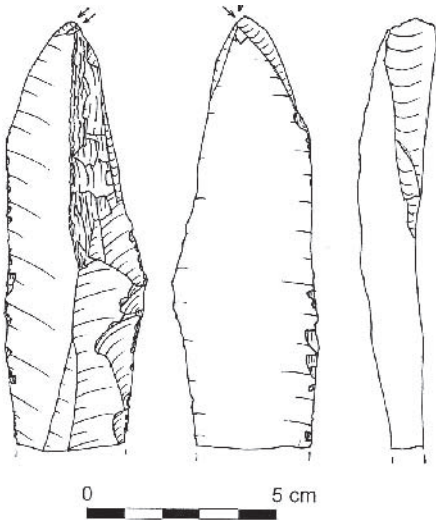
Sídlisko patrí do obdobia mladého gravettienu (údajne odtiaľto pochádza až niekoľko desiatok vrubových hrotov). Z množstva amatérsky vykopaných artefaktov bolo publikovaných len nepatrné množstvo, väčšina je nezvestná. Išlo o veľké množstvo prevažne pazúrikových nástrojov (odhadom desiatky tisíc), polotovarov a debítáže, vyrobenej z masívnych, niekedy až extrémne dlhých čepeľí, najdlhšie dosahovali až 20 cm (autopsia). Takéto čepele museli byť ťažené z pazúrikových hlúz veľkosti ľudskej hlavy. Nikdy nebola nájdená neopracovaná kamenná surovina (pokiaľ ide o pazúrik!). Nálezy sa koncentrovali v kruhových štruktúrach. Je zrejmé, že išlo o ateliérový typ dielni na spracovanie suroviny. V ateliéroch sa okrem veľkého množstva hotových nástrojov, polotovarov, jadier a výrobného odpadu nachádzali otlkače a hrudky vypáleného červeného farbiva, vrátane masívnej kamennej podložky na jeho drvenie (toho času údajne v Balneologickom múzeu v Piešťanoch). Mnoho kusov industrie bolo možné remontovať. Je zrejmé, že išlo o krátkodobé sídlisko z obdobia dostatku (prebytku?) preferovanej pazúrikovej suroviny juhopoľského pôvodu. Väčšina nástrojov pravdepodobne vôbec nebola používaná a bola ponechaná na mieste výroby. Mnoho veľkých

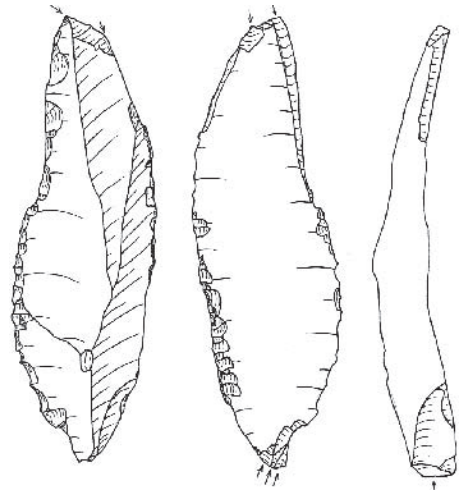
Obr. 3 Banka - Kopanica. Štiepaná industria

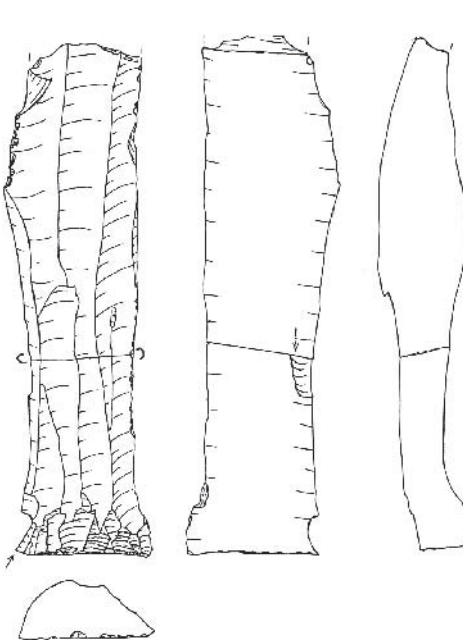
Obr. 4 Banka - Kopanica. Štiepaná industria

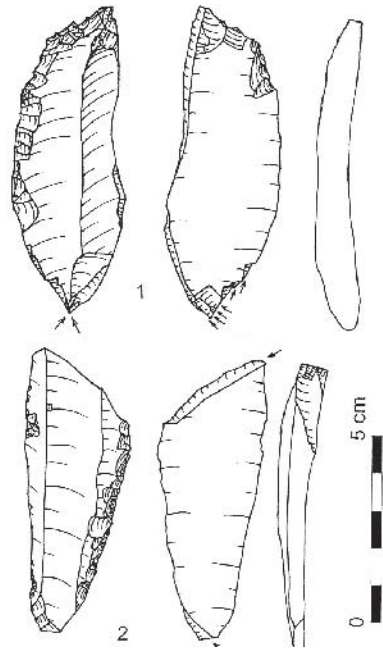
Obr. 5 Banka - Kopanica. Štiepaná industria

Obr. 6 Banka - Kopanica. Štiepaná industria

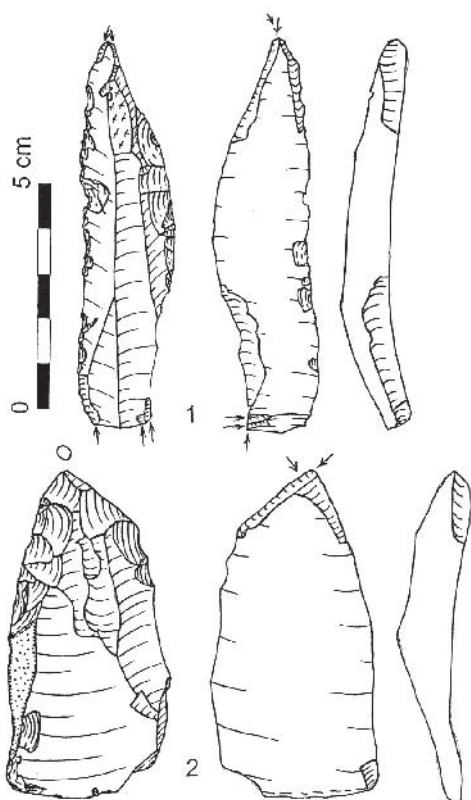

Obr. 7 Banka - Kopanica. Štiepaná industria

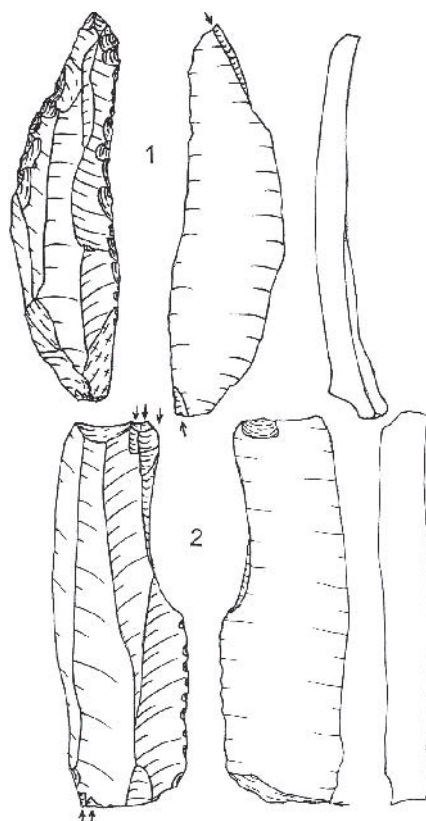

Obr. 8 Banka - Kopanica. Štiepaná industria

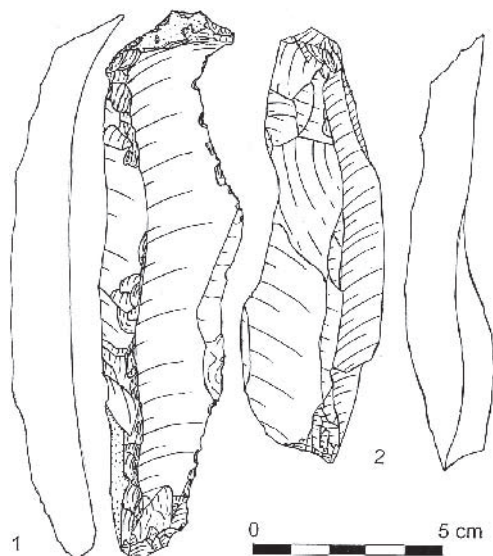
a na výrobu nástrojov vhodných polotovarov ostalo bez povšimnutia. Sídliisko pravdepodobne veľmi rýchlo opustili a kamenné artefakty tu po sebe zanechali. Zvieracie zuby a kosti (mamuta a soba) sa objavovali len sporadicky (čo opäť svedčí len o krátkodobom trvaní sídliska) a boli zle zachované. V najvyššie položenej časti sídliska bolo údajne odkryté aj veľké ohnisko, v blízkosti ktorého sa našla dlhá kosť mamuta. Diskutabilným ostáva

Obr. 9 Banka - Kopanica. Štiepaná industria

Obr. 10 Banka - Kopanica. Štiepaná industria

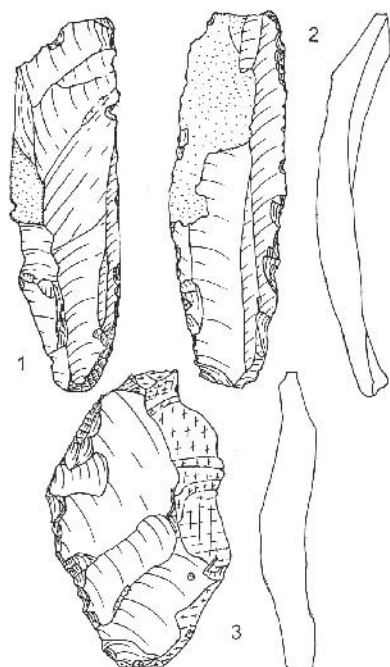
Obr. 11 Banka - Kopanica. Štiepaná industria

nález tzv. „venuše“, piketážou opracovaného kremencového (?) okruhliaka, pripomínajúceho štylizované ženské torzo (Oliva 2001, 214). Ak by skutočne išlo o plastiku, tak by išlo o jediný prejav umenia na tomto sídlisku. Inak možno k nadstavbovým javom zaradiť len výrobu červeného farbiva. Kultúrna vrstva údajne nebola makroskopicky pozorovateľná, artefakty boli voľne roztrúsené v spraši. Ak predsa bola viditeľná, tak musela byť veľmi tenká a prejavovala sa len popolovitou čmuhou alebo výskytom drobných odštepov, ktoré pri odkrývaní „škripali“. Tesne nad kultúrnou vrstvou sa v spraši údajne nachádzali drobné úštepky a odštepky – pravdepodobne difúzna industria presunutá do vyšších vrstiev postdepozíčnymi procesmi.

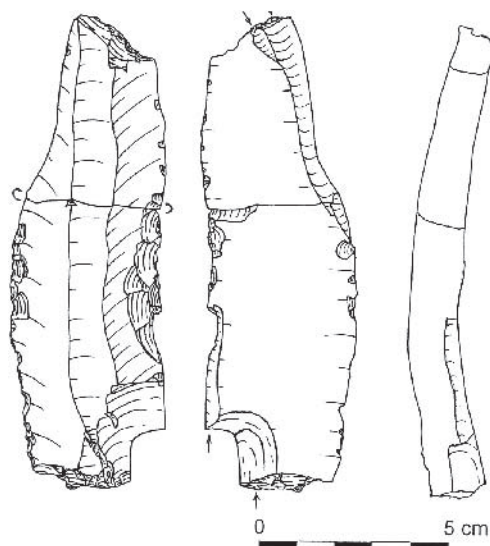
Prezentovaný súbor štiepanej industrie pochádza z predmetnej lokality a bol nájdený niekedy v prvej polovici deväťdesiatych rokov 20. storočia. Ide o 24 kusov štiepanej industrie (23 nástrojov a 1 polotovár) z bielo patinovaného silicitu. Dva exempláre sú zlepené z dvoch kusov (remontované), z ktorých každý predstavuje finálny produkt. Z toho vyplýva, že celkovo ide o 25 nástrojov a 1 polotovár.

Opis nálezov

1. Čepelové škrabadlo s retušovanou ľavou laterálnou stranou. Hlavica je vypracovaná na proximálnej časti hrubej čepele. Čepeľ je takmer z polovice pokrytá kortexom. Ľavá strana je starostlivo retušovaná, pravá nesie len dva negatívy po odstraňovaní kortexu (obr. 1: 1).
2. Kombinácia škrabadlo – rydlo. Čepelové škrabadlo vypracované na proximálnej časti hrubej čepele v kombinácii s klinovým rydlom na zlomenej čepele. Čepeľ je čiastočne pokrytá kortexom a len parciálne retušovaná (obr. 1: 2).
3. Kombinácia škrabadlo – rydlo. Čepelové škrabadlo s retušovanou laterálnou stranou na hrubej čepele v kombinácii so stredným klinovým rydlom. Hlavica škrabadla sa nachádza na proximálnej časti čepele, retušovaná je ľavá laterálna strana (obr. 2: 1).
4. Kombinácia škrabadlo – rydlo. Čepelové škrabadlo s laterálnou retúšou na hrubej čepele v kombinácii s hranovým rydlom na vkleslo retušovanej čepele. Hlavica škrabadla sa opäť nachádza na proximálnej časti čepele a retušovaná je ľavá laterálna strana (obr. 2: 2).
5. Dvojnásobné rydlo. Klinové rydlo zakrivené (na distálnom konci) v kombinácii s hranovým rydlom na šikmo retušovanej čepele (na proximálnom konci)(obr. 3: 1). Čepeľ je bilaterálne retušovaná.
6. Viacnásobné rydlo. Štvornásobné rydlo vypracované na širšej čepele. Na proximálnom konci sa

Obr. 12 Banka - Kopianica. Štiepaná industria

Obr. 13 Banka - Kopianica. Štiepaná industria

- nachádzajú dve modifikácie klinového rydla na zlomenej čepeľi a na distálnom konci je vrub, na okrajoch ktorého sa nachádzajú negatívy po úderoch vytvárajúcich hranové rydlo na vkleslo retušovanej čepeľi (typ *de Noailles*). Jeden z rydlových úderov sa očividne nepodaril (obr. 3: 2).
7. Dvojnásobné rydlo. Dvojnásobné ploché rydlo vypracované na bohato retušovanom driapadlovitom úštepe. Ide o veľmi hrubý úštep z hrany jadra (obr. 3: 3).
 8. Hranové rydlo na vkleslo retušovanej čepeľi. Je vypracované na zlomenej čepeľi s parciálne retušovanými oboma laterálnymi stranami (obr. 4: 1).
 9. Klinové rydlo stredné na širokej hrubej čepeľi (obr. 4: 2).
 10. Klinové rydlo stredné, vypracované na medio-distálnom fragmente masívnej čepele z hrany jadra, na bokoch len jemne retušovanej (obr. 5).
 11. Čiastočne remontovaná čepeľ pozostávajúca z dvoch rydiel. Distálny segment predstavuje hranové rydlo na šikmo retušovanej čepeľi. Po jeho odlomení bol odrazený na ventrálnej strane negatív pripomínajúci priečne rydlo. Proximálna časť je upravená do formy klinového rydla na zlomenej čepeľi. Lavá laterálna strana čepele je parciálne retušovaná. Pravá laterálna strana bola oretušovaná strmou aurignacienskou retušou ešte pred prelomením. K zlomu muselo dôjsť ešte počas existencie „živého“ sídliska, nakoľko remontované fragmenty mali iný odtieň patiny. Artefakt je metricky zaujímavý, zjavne ide o mediálnu časť čepele, ktorá mohla merať 15–20 cm (obr. 6).
 12. Dvojnásobné stredné klinové rydlo na masívnej retušovanej čepeľi. Lavá laterálna strana je retušovaná po celom okraji na dorzálnej strane, pravá laterálna strana je retušovaná len parciálne a to hlavne na ventrálnej strane. V tomto prípade ide taktiež o artefakt z pôvodne extrémne veľkého polotovaru (obr. 7).
 13. Čiastočne remontovaná čepeľ pozostávajúca z rydla a parciálne retušovanej čepele. Z technologického pohľadu ide o proximálny a mediálny fragment čepele s bokom jadra. Proximálny fragment predstavuje dvojnásobné klinové rydlo na lome. Mediálny fragment je len parciálne nevýrazne retušovaný. Aj napriek tomu, že tretina čepele chýba, je zrejme, že pôvodná dĺžka polotovaru musela byť okolo 20 cm (obr. 8).
 14. Kombinácia dláto – dvojnásobné rydlo. Proximálny koniec artefaktu je upravený do formy stredného klinového rydla. Lavá laterálna strana je po celej dĺžke bohato retušovaná a na ventrálnej strane nesie dlátovitú úpravu. Pravá laterálna strana má jeden rydlový negatív vytvárajúci hranové rydlo na šikmo retušovanej čepeľi (obr. 9: 1).
 15. Dvojnásobné rydlo. Proximálna funkčná časť predstavuje hranové rydlo na šikmo retušovanej čepeľi, distálna predstavuje bočné klinové rydlo. Pravá laterálna strana čepele je po celej zachovanej dĺžke strmo retušovaná (obr. 9: 2).
 16. Trojnásobné rydlo. Proximálna časť nesie dvojnásobné bočné klinové rydlo, distálny koniec stredné klinové rydlo. Lavá laterálna strana čepele je retušovaná len drobnou retušou, pravá strana je strmo retušovaná (obr. 10: 1).
 17. Rydlo na úštepe. Funkčná časť je vypracovaná na proximálnom konci širokého, smerom k distálnemu koncu sa rozširujúceho a stenčujúceho úštepu. Dorzálna strana proximálnej časti úštepu je na oboch stranách retušovaná strmou aurignacienskou retušou. Dva na seba kolmé, ventrolaterálne situované rydlové negatívy svedčia o plochom alebo dvojnásobnom hranovom rydle na šikmo retušovanej čepeľi (obr. 10: 2).
 18. Dvojnásobné rydlo. Typický príklad dvojnásobného hranového rydla na šikmo retušovanej čepeľi. Obe laterálne strany čepele sú parciálne alebo na takmer celej dĺžke retušované (obr. 11: 1).
 19. Dvojnásobné bočné klinové rydlo na hrubej užšej čepeľi. Drobná retuš je prítomná len na pravej laterálnej strane (obr. 11: 2).
 20. Čepeľ z hrany jadra. Dĺžkou zaujímavý polotovar (?) je opracovaný len parciálnou retušou na distálnej časti ľavej laterálnej strany, pravá laterálna strana má len nepatrné náznaky retušovania, resp. opotrebovania (obr. 12: 1).
 21. Čepeľový polotovar. Čepeľ 12 cm, bez akejkoľvek stopy opracovania alebo použitia (obr. 12: 2).

22. Čepel' s parciálnou drobnou retušou na proximálnom úseku pravej laterálnej strany (obr. 13: 1).
23. Čepel' s nerovnomerne retušovanou pravou laterálnou stranou a nepatrnou retušou na ľavej laterálnej strane možno interpretovať ako nôž. Čepel' s vypuklým profilom je parciálne pokrytá kortexom (obr. 13: 2).
24. Driapadlo na úštepe z hrany jadra (obr. 13: 3). Dokladá tzv. archaické prvky v mladom gravettieni.

Záver

Prezentovaný súbor štiepanej industrie dopĺňa mozaiku útržkovitých poznatkov o zničenom mladogravettienkom sídlisku v polohe Banka - Kopanica (pozn.: v predmetnej chotárnej časti sa nachádza viac koncentrácií paleolitických artefaktov a preto bude v budúcnosti nutné tieto jednotlivé polohy roztriediť a názovo špecifikovať).

Aj keď ide o málopočetnú kolekciu nástrojov, je zrejme, že dominantným nástrojom sú rydlá (klinové, hranové, ploché), čo je typické pre takmer všetky gravettienke sídliská v moravianskom sídliskovom areáli. Hojne sú zastúpené aj v kombinácii škrabadlo – rydlo. V jednom prípade ide o kombináciu dvojnásobného rydla a dláta. Po jednom kuse sa vyskytlo samostatné škrabadlo a driapadlo. Driapadlo reprezentuje archaickú zložku mladogravettienkeho inventára. Kolekciu dopĺňajú retušované čepele a jeden polotovar. Súbor sám o sebe nie je chronologicky citlivý, prítomné artefakty sa vyskytujú počas celého obdobia trvania gravettien. Datovaný je len na základe už známeho kontextu.

Analyzovaný súbor je zaujímavý aj z technologického hľadiska. Dokladá produkciu najrozmernejších polotovarov a nástrojov v slovenskom paleolite. Nástroje samotné však boli vyrábané zo zámerne polámaných čepelí. Príliš veľké rozmery artefaktov očividne nevyhovovali praktickému použitiu. Výroba kombinovaných nástrojov nesúvisí s nedostatkom suroviny (na lokalite bol prebytok suroviny), ako sa to niekedy interpretuje, ale priamo s uprednostňovaním takýchto nástrojov.

Hlavice škrabadiel sú vo všetkých piatich prípadoch vypracované na takmer vždy hrubšej, proximálnej časti čepele.

LITERATÚRA

KOZŁOWSKI, J.K. ed. 2000: Complex of Upper Paleolithic Sites near Moravany, Western Slovakia. Nitra.

OLIVA, M. 2001: Recenze – Besprechungen. Acta Musei Moraviae, Sci. Soc. LXXX VI:213–215. Brno.

DIE JUNGGRAVETTIEN-FUNDE AUS BANKA - KOPANICA AUS EINER PRIVATSAMMLUNG

DUŠAN THURZO

Im Jahre 2006 bekam der Autor eine Kollektion von Spaltindustrie aus der Fundstelle Banka - Kopanica (Bez. Piešťany, Westslowakei) zur Dokumentierung. Der Fundort be-

findet sich im Nordteil der Gemeinde Banka, auf einem mächtigen Lössrücken abfallend ins Waagtal. Die Funde stammen aus der Sammlung von Ladislav Ď. aus Piešťany, von dem der gegenwärtige Eigentümer die Funde erworben hat. Ladislav Ď. realisierte an der Fundstelle Amateurausgrabungen irgendwo in der Mitte der 1990er und die meisten seiner Funde werden heute vermisst (Kozłowski ed. 2000, 121). Dieser Amateursammler entdeckte ein Konglomerat von atelierähnlichen Werkstätten zur Verarbeitung des Silex-Rohstoffs mit einer unidentifizierten Menge von Industrie (schätzungsweise kann es sich um Zehntausende von Artefakten handeln). Die meisten Artefakte wurden am Ort hergestellt und vermutlich nie benutzt. Viele absichtlich zerbrochene Klingen konnten teilweise oder vollständig remontiert werden. Es handelte sich um einen kurzzeitigen Lagerplatz der Gravettien-Jäger aus der Zeit einer ausreichenden Zufuhr von dem bevorzugten Steinrohstoff. Die große Menge an unbearbeiteten Halbfabrikaten kann sogar von einem Überschuss zeugen. Die Nachgrabung an der Fundstelle wurde von einem slowakisch-polnischen Team realisiert, welches bloß auf destruierte Siedlungsüberreste gestoßen ist (Kozłowski ed. 2000, 121). Die betreffende Siedlung bezeichnen die Autoren in der Publikation als „Horné farské role“.

Aus der Siedlung sollen (außer einer Menge an herkömmlichen Werkzeugtypen) angeblich auch einige Zehnte von den Kostienki-Spitzen stammen, welche die Siedlung ins Junggravettien datieren.

Der analysierte Verband repräsentiert 24 Exemplare von Steinindustrie. Sämtliche Artefakte sind aus weiß patiniertem Silex südpolnischer Herkunft hergestellt. Zwei Stücke sind remontiert, so dass die Gesamtzahl der Artefakte 26 beträgt. Es handelt sich um 25 Fertigwerkzeuge und ein Halbfabrikat. Das dominierende Artefakt innerhalb der Kollektion ist der Stichel (Mehrschlagstichel am Endretusche und Flachstichel) erscheinend selbständig oder in mehrfacher Auffassung. Die Kratzer-Stichel Kombination kam viermal vor, in einem Fall erschien die Kombination Doppelstichel-Meißel. Selbständige Kratzer und Schaber kamen je in einem Exemplar vor. Der Schaber repräsentiert im Junggravettien-Inventar ein archaisches Element. Die Kollektion wird durch retuschierte Klingen und ein Halbfabrikat (Klinge) ergänzt. Keine der Werkzeuge sind chronologisch empfindlich und sie kommen im Laufe des ganzen Gravettien vor. Die Datierung der betreffenden Kollektion geht von dem bekannten Kontext der Fundstelle aus.

Die Spaltindustrie aus Banka - Kopanica ist interessant aus technologischer Sicht. Auch wenn die meisten Klingen nur in Fragmenten erhalten blieben, sieht man, dass die ursprüngliche Länge von einigen Klingen – Halbfabrikaten bis zu 15–20 cm reichte. Das bedeutet die höchsten registrierten Werte im slowakischen Paläolithikum überhaupt. Die Ausmaße von verarbeiteten Silexknollen erreichten menschliche Kopfgröße. Die Tatsache, dass der Rohstoff am Ort verarbeitet wurde ist durch Cortex-Abschläge und -Klingen belegt, als auch durch eine große Menge an gefundenen Kernsteinen (in unserer Kollektion sind sie jedoch nicht anwesend).

*Mgr. Dušan Thurzo, Rezedova 26, 821 01 Bratislava
thurzodusan@hotmail.com*